

ПРИКАЗ ФОНДА

"ЗАНАТСКИ ЕСНАФ ЗА ВАРОШ НИШ И ОКРУГ НИШКИ" 1882-1912. ГОДИНЕ

Еснафско уређење у Србију су донели Турци, заједно са својим источњачким занатима. Турско еснафско уређење је имало доста утицаја на формирање еснафа у Србији, после Другог српског устанка. Српске занатлије су преузеле неке турске еснафске обичаје и нешто од занатлија са запада, нарочито Аустријанаца и тако основале привремене еснафе. Међу првим основаним еснафима био је мутавцијски са 425 имена мутавција, садржан у Поменику овог еснафа из 1791. год. Нишки баштовани су основали еснаф 1830. год¹, а постојање других еснафа (калпацијски, терзијско-абацијски) забележено је у списима Тодора Станковића и Тасе Петровића.²

Еснафски режим установљен је Уредбом од 14.08.1847. год. и имао је за циљ да занатлијама и трговцима у Србији пружи све могућности за сложен и користан рад како би занати и трговина што боље цветали и напредовали.³

Еснафи су се образовали од најмање 12 чланова једног заната. Када је било мање чланова, онда се више сродних заната удруживало у један еснаф. Чланови једног еснафа су били не само мајстори, већ и калфе и шегрти тог заната. Самостално обављање заната су могли вршити мајстори, који су полагали мајсторски испит пред еснафском испитном комисијом. После полагања мајсторског испита, поред звања, кандидати су стицали право да постану чланови еснафа. Тако су постајали еснафски мајстори са свим правима и дужностима из Уредбе. Они су имали туторско право над калфама и шегртима (одређивали им плате, радно време, васпитање и друго). Еснаф је најпре штитио своје чланове, затим је учествовао у организовању производње, тржишта и продаји робе.

Оснивање еснафа је одобравало Министарство унутрашњих дела, затим Министарство финансија, а од 1882. године Министарство народне привреде.⁴

Еснафи су имали свој Статут. Органи управе били су: Скупштина,

¹ Народни музеј Ниш (етнографска збирка), књига *Поменик на турском језику*.

² *Водич ИАН*, Ниш 1995, 250.

³ *Исто*, 254.

⁴ Н. Вучо, *Распадање еснафа у Србији*, Београд 1958, 12.

Управни и Надзорни одбор. Скупштина је сваке године бирала старешину еснафа, прегледала еснафске благајне, преводила калфе у мајсторе, примала нове чланове итд. Контролу над сваким еснафом вршила је месна и надлежна полицијска власт.⁵

Еснафи су се финансирали од чланарина, издатих дозвола за рад калфама и мајсторима, наплаћених казни и др.

Са развојем тржишта, са појавом индустријске робе и појавом робе из иностранства уследила је криза занатства. Она се испољавала у распадању еснафа, слабљењу еснафске дисциплине и неуспешној заштити од конкуренције.⁶

Еснафи су почели да се распадају зато што су занатлије покушале да свака струка заната добије свој еснаф, па је еснафска организација (због уситњености и ослабљености) била онемогућена да се бори за интересе занатлија. У том периоду еснафи су се доста реорганизовали. Тако је у Нишу 1900. године било 30 еснафа: поткивачко-пушкарско-ножарски са 28 чланова, браварско-лимарски са 27 чланова, лончарски са 20, ковачко-мухамедански са 16, ужарски са 24, воскарско-сапунцијски 17, мутавцијски 15, опанчарски 13 чланова, сарачко-седларски са 23, ковачко-поткивачки са 12, ћурчијски 14, симицијско-пекарски са 60 чланова, кројачки 25, клинчарски, стаклорезачки 13, молерско-фарбарски 12 чланова, столарски 26, трговачко-бакалски 163, терзијско-абацијски 69, зидарско-тесарски 21, обућарски 146, качарски 12, казанцијско-кантарцијско-кубецијски 20, кујунцијско-сај-

цијско-дугмецијски 12, коларски 15 и болтацијски са 20 чланова.⁷

Занатлије су све више губиле поверења у еснафску организацију, зато што су еснафи постали немоћни да својим члановима пруже заштиту, па је и дисциплина нагло опала. Еснафи су се борили против непослушности занатлија, тако што су предузимали казнене мере. Такође су се борили против унутрашње и стране конкуренције.

Иако су се еснафи грчевито борили за своје одржање, еснафски поредак се распадао и полако губио сваки смисао постојања. Тако је и укинут Законом о радњама 1910. године.

У прилог изучавању ове материје треба издвојити фонд "Занатлијски еснаф за варош Ниш и Округ Нишки", који се чува у Историјском архиву Ниш.

Грађа наведеног фонда обухвата период од 1882-1912. год. и има укупно седам књига и две кутије. Књиге чине: записник са седнице Еснафа опанчарског Алексинац 1881-1911 године; књига благајне Опанчарског еснафа Алексинац 1889-1911. године; записник терзијско-абацијско-кројачког еснафа Ниш 1884-1912; књига дуговања и потраживања Терзијско – абацијско - кројачког еснафа Ниш 1882-1894; књига записника и благајне Ковачко-клинчарског еснафа Ниш 1884-1911; записник са седнице Скупштине Управног одбора Кројачког еснафа Ниш 1892-1911. године и књига дневника касе Воскарско - свећарско - сапунцијског еснафа Ниш 1898-1911. Део фонда је срећен аналитички. Велики део грађе је уништен, а сачувани део је делимично оштећен.

⁵ Н. Вучо, *Распадање еснафа у Србији*, 12.

⁶ *Историја Ниша II*, Ниш 1984, 55.

⁷ *Исто*, 55-56.

Грађа коју садржи фонд разноврсна је, како по садржају тако и по врстама докумената. Односи се углавном на рад: опанчарског еснафа, пекарско-симицијског, ковачко - поткивачког, воскарско - свећарско-сапуницијског, терзијско – абацијско - кројачког, ужарског еснафа, стаклорезачког, берберског, мутавцијског, пиљарско – бозацијско - млекарског еснафа. То су еснафи нишке вароши и Алексинца.

Документа овог фонда могу се класификовати у неколико група. Најважнију и највећу групу чине: молбе упућене Управи еснафа за полагање мајсторских и калфених испита, избор старшина и Управе еснафа, решења о забрани бесправног рада и наплати дуговања и пореза, молбе за пријем у чланство еснафа, давање новчане помоћи еснафским породицама и сиромашним грађанима, одлуке Управног одбора еснафа за прославу слава, оправку еснафских кућа и чесми, биланси еснафа, одређивање таксе за производе занатлија. Остала група докумената су: рачуни, признанице, квите итд.

Да бисмо објаснили рад еснафа у тексту који следи препричаћемо, односно коментарисати изабрана документа која чине предмете из архивске грађе наведеног фонда. Из њихове садржине се може наслутити значај наведеног фонда, као и период у коме је настао.

Најстарији документ датира од 23. маја 1888. год, акт Начелства Округа Нишког који говори о стицању права калфе ковачког Цветка Динића на полагање мајсторског испита.

"чл. 55 еснафске уредбе, Начелство решењем овим упућује Старешини еснафа ковачког, да овај према чл.

57 реченог закона са њим даље надлежно поступи".⁸

Избор Старешине

1900. године 7. јануар,

Дана 7. јануара 1900. године, Еснаф пекарско-симицијски на редовној седници, а на основу еснафске Уредбе и Правилника о еснафском уређењу изабрао је старешину еснафа Николу Цветковића, помоћнике и чланове Управног и Надзорног одбора.⁹

Оправка чесме

1900. год. 6-9. маја

Актом Суд општине Малча, тражи да Суд општине нишке извести симицијско-пекарски еснаф Ниш, да по традицији изврши потребне оправке на чесми у селу Малча на путу Ниш-Књажевац. Актом Суд општине нишке доставља предње на надлежност пекарско-симицијском еснафу Ниш. Управни одбор пекарско-симицијског еснафа је донео одлуку да се оправке на поменутој чесми изврше и о томе известио Суд општине нишке.¹⁰

Бесправан рад Тодора Јовановића, опанчара

1902. године 11. фебруар - 25. март,

Опанчарски еснаф је поднео тужбу Начелству округа нишког против Тодора Јовановића, опанчара због бесправног рада опанчарске радње. Начелство је ту тужбу упутило кривичном одељку, као и извештај архивара Еснафа, да еснаф именованог није тужио за три године бесправног рада. Тодор у "испиту" каже, да он не израђује опанке, већ их купује и препрода-

⁸ Фонд Занатски еснаф за варош Ниш и Округ нишки, док. 1.

⁹ Исто, док. 3.

¹⁰ Исто, док. 7.

је. Затим су испитана два сведока. Један је рекао да Тодор и израђује и продаје опанке, а други да их он само продаје. По акту Начелства, у Суду је опет тужени твдио да опанке не израђује. То саслушање Суд општине нишке враћа Начелству округа нишког, које од еснафа опанчарског тражи да коначно утврди шта је истина и достави то Начелству и Суду.¹¹

Калфени и мајсторски испит Ристе Ђорђевића, опанчара

1904. године 23. фебруар - 17. март,

Риста Ђорђевић се обратио опанчарском еснафу да му се изда калфенско писмо, пошто је занат изучио код свог оца. У еснафу је решено да се Ристи Ђорђевићу изда калфенско писмо тек по прегледу рада. Решењем чланова еснафа издато молиоцу калфенско писмо, по наплати еснафске и државне таксе. Након тога Риста Ђорђевић подноси молбу опанчарском еснафу да буде приведен полагању мајсторског испита уз приложена документа. Актом се тај предмет шаље Начелству округа Нишког, које шаље решење опанчарском еснафу на полагање мајсторског испита Ристе Ђорђевића. Опанчарски еснаф, решењем прихвата именованог и одређује испитну комисију која ће му задати испитни рад, израда једног пара обичних црвених опанака. Пошто је испитна комисија прегледала рад и оценила га као добар, Ристи Ђорђевићу је издато мајсторско писмо, а самим тим је примљен у чланство еснафа.¹²

Добровољни прилог

1904 .год. 1. септембар – 3. новембра

Апел старешине манастира сићевачког, јеромонаха Макарија за помоћ манастиру, ради обнове и доградње зграде за излетнике и посетиоце, на основу кога је Управа опанчарског еснафа донела решење, да се манастиру додели сума од 50 динара.¹³

Наредба Суда општине града Ниша

1904 .год. 4 .новембар

На основу члана 6. Правила о односима слугу и њихових газди, наређује се газдама да своје ученике-шегрте одмах, а најдаље у року од 24 сата пријаве полицијским властима. Ако то не учине искушаће последице Кривичног закона. Наредбу саопштити путем добоша и општинских новина, а и у препису је доставити свим члановима.¹⁴

Решење о казни

1905. година 1 .јуни

На седници опанчарског еснафа, на захтев чланова, решено је да се казни старешина еснафа, са 5 динара. Казна је изречена због немарљивости старешине у вршењу своје дужности.¹⁵

Законик или Наредба за еснаф ковачко-клинчарски

1884. година 3. јуни

Старешине и Одбор овог еснафа су донели неке одлуке по којима се морају сви чланови еснафа понашати. Мајстори који су за време турске владе платили "усталук", а немају мајсторско или калфено право, добиће га ако буду платили поново и то: мајсторски син добија мајсторско право, док му је отац још у животу, ако упла-

¹¹ Фонд Занатски еснаф за варош Ниш и Округ нишки, док. 26.

¹² Исто, док. 63.

¹³ Исто, док. 79.

¹⁴ Исто, док. 81.

¹⁵ Исто, док. 92.

ти 2 динара и "ћепек Зијафет", а ако му отац није у животу, а произведен је за мајстора треба да плати 12 дин., и за мајсторско право још 2 дин. Мајстори ће се кажњавати ако су позвани за пратњу у случају смрти неког члана еснафа, а не одазову се и ако су позвани да дођу у канцеларију еснафа, а не појаве се у одређено време. Шегрти ће изгубити право да буду чланови еснафа ако их је погодио мајстор за рад, а они га напустили. Забрањује се мајсторима да износе на пијацу "јеспап" и да продају. На дан славе еснафа, забрањује се члановима да раде. Мајстори ће се казнити, ако осим робе коју су сами произвели, продају и туђу робу.¹⁶

Еснафи су удружења која су одговарала феудалној организацији привреде. Циљ еснафа је био да спречи и отклони конкуренцију у дотичном занату и истовремено је био и организација самопомоћи, штитећи своје чланове и учествујући у организовању производње, тржишта и продаји робе. У време развоја робне производње у градовима, еснаф је имао прогресиван карактер. Имао је контролу квалитета производа, утицао на смањење трошкова производње услед коришћења заједничких услуга (нпр. снабдевање сировинама, продаја), али и на продуктивност рада. Касније је еснаф дошао у сукоб са потезима ширег тржишта и већег развоја производње од онога који дају уски оквири еснафских прописа, па се од прогресивне претворио у конзервативну снагу.

¹⁶ Књига записника и благајне од 1884. до 1911. године, 1-3.